

**ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»**

Навчально-науковий юридичний інститут

Коструба А. В.

Особисті немайнові права

**методичні вказівки для самостійної роботи магістрантів
денної та заочної форм навчання
спеціальності 081 «Право»**

Івано-Франківськ, 2018

Затверджено на засіданні кафедри цивільного права Навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (протокол №11 від 17 травня 2018 р.)

Схвалено Науково-методичною радою Навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (протокол № 5 від 21 червня 2018 р.)

Рекомендовано до друку Вченою радою Навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (протокол № ____ від _____.2018 року)

Коструба А. В. Особисті немайнові права. Методичні вказівки для самостійної роботи студентів денної та заочної форм навчання спеціальності 081 «Право». Івано-Франківськ: Навчально-науковий юридичний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2017. – 19с.

Методичні вказівки розроблені на основі навчального плану Юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника» і призначені для підготовки до семінарських занять з навчальної дисципліни «Особисті немайнові права», підготовки до здачі заліку, а також для самостійної роботи студентів. В посібнику викладені теми, які виносяться на самостійне вивчення студентів і будуть включені в питання поточного та підсумкового контролю. До кожної теми поданий перелік літератури, а також розширений перелік нормативно-правових актів, які регулюють відповідний вид відносин станом на 01.01.2017р.

Методична розробка призначена для студентів, аспірантів, викладачів.

© Коструба А. В., 2018

© ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА».....	5
ТЕМАТИКА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ТА ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ	7
Тема № 1	7
Тема № 2	8
Тема № 3	10
Тема № 4	11
Тема № 5	13
Тема № 6	15
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	17
ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ	19

ПЕРЕДМОВА

Метою викладання навчальної дисципліни «Особисті немайнові права» є розширення та поглиблення у студентів знань щодо правової охорони особистих немайнових прав, проведення комплексного аналізу особистих немайнових прав фізичної особи, визначенні їх приватноправового характеру та місця в сучасному цивільному праві, встановленні основних проблем правового забезпечення особистих немайнових прав фізичної особи.

Основними **завданнями** вивчення дисципліни «Personal non-property rights» є:

- засвоєння основних категорій особистих немайнових прав та положень нормативно-правових актів, що регулюють особисті немайнові правовідносини;
- вивчення етапів формування та розвитку особистих немайнових прав в Україні;
- ознайомлення з основами захисту особистих немайнових прав у суді;
- вивчення доктринальних підходів до системи особистих немайнових прав в Україні;
- засвоєння форм та способів захисту порушеного особистого немайнового права.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати:

- закономірності розвитку підгалузі особистих немайнових прав у науці цивільного права та у цивільному законодавстві;
- юридичну природу особистих немайнових прав;
- основні концептуальні підходи щодо особистих немайнових прав в Україні та в інших державах;
- наукові підходи до визначення поняття особистих немайнових прав;
- види особистих немайнових прав у законодавстві України.

вміти:

- здійснювати комплексний аналіз норм, що регулюють особисті немайнові відносини;
- визначати основні ознаки окремих особистих немайнових прав та в цілому;
- застосовувати знання під час реалізації та захисту особистих немайнових прав;
- давати правильну юридичну кваліфікацію конкретним життєвим ситуаціям та правильно застосовувати норми чинного законодавства, що регулюють особисті немайнові правовідносини;
- складати позовні заяви щодо захисту особистих немайнових прав.

Змістовий модуль 1. Загальні положення про особисті немайнові права

Тема 1. Особисті немайнові права як інститут цивільного права

Закріплення загальних засад правового статусу особистості і найважливіших прав людини в Конституції України. Поняття особистих немайнових відносин. Історія розвитку особистих немайнових прав як інституту цивільного права.

Джерела регулювання особистих немайнових відносин. Особливості регулювання особистих немайнових відносин іншими галузями права. (Порівняльний аспект). Дискусійні питання у виявленні особливостей особистих немайнових відносин і їх диференціація від майнових відносин.

Спільні ознаки, які визначають сутність суспільних відносин, які складаються у зв'язку з володінням духовними благами і утворюють самостійний предмет правового регулювання. Функції цивільного права в сфері особистих немайнових відносин.

Тема 2. Особисті немайнові права як суб'єктивні права фізичних осіб

Спільні ознаки, які визначають сутність суспільних відносин у зв'язку з володінням особистими немайновими правами.

Особливості суб'єктного складу особистих немайнових правовідносин. Юридичний зміст особистого немайнового правовідношення.

Особисті немайнові права, їх характерні ознаки та підстави виникнення.

Межі користування особистими немайновими правами. Поняття суб'єктивного особистого немайнового, не пов'язаного з майновим цивільного права.

Тема 3. Система особистих немайнових прав, їх закріплення в Цивільному кодексі України

Проблема класифікації і систематизації особистих немайнових прав в цивілістичній науці. Класифікація особистих немайнових прав і визначення головних видів особистих немайнових прав. Інші способи пізнання і з'ясування суті поняття особистих немайнових прав (системно-структурний підхід; функціональний підхід; історичний підхід).

Об'єкти особистих немайнових прав як зовнішні системоутворюючі фактори. Людина як носій системної якості особистих немайнових прав.

Первісні і похідні потреби особи, як передумови виникнення конкретних особистих немайнових прав. Структура системи особистих немайнових прав: елементи, частини системи, їх функції.

Класифікація особистих немайнових прав у ЦК України. Місце розташування особистих немайнових прав у структурі ЦК України.

Загальна характеристика особистих немайнових прав фізичних осіб у ЦК України.

Змістовий модуль 2. Правова охорона, здійснення та захист особистих немайнових прав

Тема 4. Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування людини

Право на життя. Зміст права на життя. Право на охорону здоров'я. Право на усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю. Характеристика основних складових права фізичної особи на охорону здоров'я. Найважливіші та найактуальніші проблеми, пов'язані з правами на життя та здоров'я. Право на надання медичної допомоги. Право на інформацію про стан свого здоров'я. Право на

таємницю про стан здоров'я. Права особи, яка перебуває на лікуванні у стаціонарному медичному закладі. Право на донорство. Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Право на свободу та особисту недоторканість.

Право на сім'ю. Право на опіку і піклування. Право на вибір опікуна та піклувальника. Право на патронатне піклування.

Тема 5. Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття людини

Право на ім'я. Право на зміну імені. Право на використання імені.

Право на повагу до гідності та честі. Право на недоторканість ділової репутації.

Право на індивідуальність. Право на особисте життя та його таємницю.

Право на інформацію. Право на особисті папери. Розпорядження особистими паперами. Право на ознайомлення з особистими паперами, які передані до фонду бібліотек або архівів. Право на таємницю кореспонденції.

Захист інтересів особи при проведенні фото-, кіно-, теле- та відеозйомок. Охорона інтересів особи, яка зображена на фотографіях та у творах образотворчого мистецтва. Право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості.

Право на місце проживання. Право на недоторканість житла.

Право на вибір роду занять.

Право на пересування.

Право на об'єднання. Право на мирні зібрання.

Тема 6. Захист особистих немайнових прав

Поняття захисту особистих немайнових прав фізичних осіб. Цивільно-правові способи захисту особистих немайнових прав фізичних осіб.

Міжнародно-правові і національні організації захисту особистих немайнових прав. Способи захисту особистих немайнових прав фізичних осіб відповідно до ЦК України.

Законодавство європейських країн про захист особистих немайнових прав. Процесуальні гарантії захисту особистих немайнових прав.

Роль відшкодування моральної шкоди в захисті порушених особистих немайнових прав.

Проблеми і практика захисту честі, гідності та ділової репутації.

Реалізація особами права на захист особистих немайнових прав.

ТЕМАТИКА ТА ЗМІСТ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Тема 1. Особисті немайнові права як інститут цивільного права

☞ Методичні рекомендації: Проблема особистих немайнових прав посідає у цивілістиці одне із найважливіших місць. Реальне забезпечення прав людини вважається ознакою розвинутої правової держави, результатом побудови демократичних відносин. В будь-якому суспільстві права людини є важливим інститутом, за допомогою якого регулюється правовий статус особи, визначаються способи і засоби впливу на неї, межі вторгнення в особисту сферу, встановлюються юридичні гарантії реалізації та захисту прав і свобод. Повага до кожної людини як до особистості має стати нормою повсякденного життя в Україні, а людина має бути єдиною абсолютною цінністю первісного порядку, щодо якої визначаються всі інші цінності. Основні права і свободи людини належать їй від народження і є невід'ємними, тому забезпечення їх - одна із найважливіших функцій держави.

☞ Питання для опрацювання:

1. Закріплення загальних засад правового статусу особистості і найважливіших прав людини в Конституції України.
2. Поняття особистих немайнових відносин.
3. Особливості регулювання особистих немайнових відносин іншими галузями права. (Порівняльний аспект).
4. Спільні ознаки, які визначають сутність суспільних відносин, які складаються у зв'язку з володінням духовними благами і утворюють самостійний предмет правового регулювання.

☑ Основні поняття: особисті немайнові права; особисті немайнові правовідносини.

Питання для самоконтролю:

1. Які підстави виникнення особистих немайнових прав?
2. Що складає зміст особистого немайнового права?
3. Назвіть характерні ознаки особистих немайнових прав.
4. За якими критеріями слід розмежовувати особисті немайнові права та майнові права?
5. Назвіть функції цивільного права у сфері немайнових відносин.

📖 Рекомендована література:

1. Конституція України від 26 червня 1996 року.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року з наступними змінами і доповненнями (глава 20 (ст. 269-280), глава 21 (ст. 281-293), глава 22 (ст. 294-315)).
3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року з наступними змінами та доповненнями.
4. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України: у 2 т. / [за ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В.В. Луця]. — [5-е вид., перероб. і допов.]. — К. : Юрінком Інтер, 2013. — Т.1. — С. 434-524
5. Цивільне право України. Загальна частина: підручник/ за ред. О.В.Дзери, Н.С.Кузнецової, Р.А.Майданика. — 3-тє вид. — К.: Юрінком Інтер, 2010. — С. 586-626
6. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // [Електронний ресурс]. — [Режим доступу]: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015
7. Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 р. (ратифіков. 17.07.1997 р.) // [Електронний ресурс]. — [Режим доступу]: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. (ратифіков. 19.10.1973 р.) // [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043
9. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. (ратифіков. 19.10.1973 р.) // [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_042
10. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. (ратифіков. 27.02.1991 р.) // [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021
11. Кодекс адміністративного судочинства від 6 липня 2005 року з наступними змінами і доповненнями // [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
12. Бобрик В.І. Особисте життя як об'єкт цивільно-правової охорони: Монографія / НДІ приватного права і підприємництва АПрНУ / В.І. Бобрик. – Київ-Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – 208 с.
13. Кохановська О. В. Правове регулювання у сфері інформаційних відносин: Монографія / О.В. Кохановська. - К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2001. – 212 с.
14. Красицька Л. В. Цивільно-правове регулювання особистих немайнових прав громадян. Монографія / Л.В. Красицька. –Донецьк: ДІВС МВС України, 2002. – 164 с..
15. Красицька Л. Визначення походження дитини при застосуванні форм репродуктивної медицини за законодавством України // Підприємництво, господарство і право. — 2004. — № 7. — С. 31-33
16. Федюк Л.В. Система особистих немайнових прав в цивільному праві України: монографія / Л.В.Федюк ; ПНУ ім. В.Стефаника, Юрид. ін-т. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2007. – 146 с.
17. Цивільне право України : [підруч.] / [Губарєв С. В., Лов'як О. О., Мироненко В. П. та ін.]. – К., 2015. – 236 с.
18. Сокурєнко О.А. Щодо проблеми визначення змісту особистих немайнових прав // Прикарпатський юридичний вісник. – 2015. – №3 (9). – С. 65-69.
19. Безклубий О. Особисті немайнові відносини як об'єкт наукового дослідження // Visegrad Journal of Human Rights. – 2016. – №1-2. С. 83-88.

Тема 2. Особисті немайнові права як суб'єктивні права фізичних осіб

📖 **Методичні рекомендації:** Положення про рівність конституційних прав усіх громадян закріплено у ст. 24 Конституції України. Теоретичні підходи до належності особистих немайнових прав усім без винятку фізичним особам і рівність обсягу цих прав повинні бути втілені в повсякденне життя, набути свого реального змісту.

Особисті немайнові права можна визначити як права специфічні. Специфіка їх полягає в тому, що вони не несуть в собі економічного змісту, не мають грошової оцінки. Це впливає з їх назви — немайнові права.

Немайнові права слід аналізувати поряд з іншими правами особи, враховуючи те, що вони виступають складовою частиною єдиної системи прав, які підпорядковуються особою відповідно до своїх інтересів і якими вона володіє. Проте, хоч поняття "особисті права" вживається для визначення різних за своїм змістом суб'єктивних прав, які належать громадянинові чи соціальному утворенню, в даному випадку маються на увазі особисті немайнові права на блага, невіддільні від особи, такі, як ім'я, життя, здоров'я тощо

📖 **Питання для опрацювання:**

1. Юридичний зміст особистого немайнового правовідношення.
2. Особисті немайнові права, їх характерні ознаки та підстави виникнення.
3. Межі користування особистими немайновими правами.

4. Поняття суб'єктивного особистого немайнового, не пов'язаного з майновим цивільного права.

✎ Основні поняття: особисті немайнові права; особисті немайнові правовідносини; ознаки особистих немайнових прав, суб'єктивне особисте немайнове, не пов'язане з майновим цивільне право.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть характерні ознаки особистих немайнових прав.
2. Що складає зміст особистого немайнового права?
3. Хто може бути суб'єктом особистих немайнових відносин?
4. В чому полягають межі користування особистими немайновими правами?
5. Що таке суб'єктивне особисте немайнове, не пов'язане з майновим цивільне право і в чому полягає його специфіка?

📖 Рекомендована література:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року з наступними змінами і доповненнями (глава 20 (ст. 269-280), глава 21 (ст. 281-293), глава 22 (ст. 294-315)).
2. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України: у 2 т. / [за ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В.В. Луця]. — [5-е вид., перероб. і допов.]. — К. : Юрінком Інтер, 2013. — Т.1. — С. 434-524
3. Цивільне право України. Загальна частина: підручник/ за ред. О.В.Дзери, Н.С.Кузнецової, Р.А.Майданика. — 3-тє вид. — К.: Юрінком Інтер, 2010. — С. 586-626
4. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // [Електронний ресурс]. — [Режим доступу]: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015
5. Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 р. (ратифіков. 17.07.1997 р.) // [Електронний ресурс]. — [Режим доступу]: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. (ратифіков. 19.10.1973 р.) // [Електронний ресурс]. — [Режим доступу]: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043
7. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. (ратифіков. 19.10.1973 р.) // [Електронний ресурс]. — [Режим доступу]: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_042
8. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. (ратифіков. 27.02.1991 р.) // [Електронний ресурс]. — [Режим доступу]: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021
9. Кодекс адміністративного судочинства від 6 липня 2005 року з наступними змінами і доповненнями // [Електронний ресурс]. — [Режим доступу]: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
10. Кохановська О. В. Правове регулювання у сфері інформаційних відносин: Монографія / О.В. Кохановська. - К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2001. — 212 с.
11. Красицька Л. В. Цивільно-правове регулювання особистих немайнових прав громадян. Монографія / Л.В. Красицька. —Донецьк: ДІВС МВС України, 2002. — 164 с..
12. Стефанчук Р. О. Загальнотеоретичні проблеми поняття та системи особистих немайнових прав фізичних осіб у цивільному праві України: Монографія / Р.О.Стефанчук; Парну, НДІ приват. права і підприємництва. Поділ. лаб. з пробл. адаптації цивільн. законодавства України до законодавства ЄС. — Хмельниц.: Вид-во Хмельниц. ун-ту упр. та права, 2006. — 170 с.
13. Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав: монографія / М.О. Стефанчук. — К.: Алеута; КНТ; Центр учб. л-ри, 52, 2008. — 179 с.
14. Федюк Л.В. Система особистих немайнових прав в цивільному праві України: монографія / Л.В.Федюк ; ПНУ ім. В.Стефаника, Юрид. ін-т. — Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2007. — 146 с.

15. Сліпченко, С.О. Особисті немайнові правовідносини щодо оборотоздатних об'єктів [: моногр.] / С. О. Сліпченко. – Харків [: Діса плюс], 2013. – 552 с.
16. Мельник О. В. Особисті відносини між батьками та дітьми, що виникають внаслідок усиновлення: стан дослідження проблеми / О. В. Мельник // Часопис цивілістики. - 2014. - Вип. 17. - С. 124-128.
17. Цивільне право України : [підруч.] / [Губарєв С. В., Лов'як О. О., Мироненко В. П. та ін.]. – К., 2015. – 236 с.
18. Данильченко О.В. Особисті немайнові права подружжя за законодавством України // Молодий вчений. – 2017. – №6 (46). – С. 105-110.

Тема 3. Система особистих немайнових прав, їх закріплення в Цивільному кодексі України

📖 Методичні рекомендації: У правовій демократичній державі законодавство повинно слугувати, перш за все, інтересам людини, а усі аспекти участі людини у нових ринкових відносинах розглядатися у єдності та взаємозв'язку. ЦК України акумулює та регулює усі майнові і особисті немайнові відносини, які виникають і розвиваються на засадах рівності усіх учасників цивільних відносин, тому він є на сьогодні тим фундаментом, на якому будується законодавство у сфері прав людини. Це та частина законодавства, яка визначає саму його структуру та співвідношення в ньому нормативних актів різних видів. Кодекс являє собою цілісну систему норм, які компонується за єдиними принципами і ґрунтуються на єдиному методі регулювання суспільних відносин; визначає загальні положення, спільні для всіх норм певного роду; виділяє за диференційованими підходами окремі інститути, закріплюючи їх у відповідному порядку.

У Книзі другій йдеться саме про норми, які регулюють особисті немайнові та майнові відносини на засадах рівності, диспозитивності, неприпустимості втручання у сферу особистого життя фізичної особи; судового захисту будь-якого порушеного цивільного права; справедливості, добросовісності, розумності тощо. Характерною рисою ЦК України є також те, що ним підкреслюється значення у суспільстві приватної особи - як фізичної, так і юридичної. Ця ідея пронизує всі інститути, що входять до його складу, знайшовши своє відображення у структурі Кодексу, який кодифікує норми приватного права, втілюючи юридичний порядок, що ґрунтується на принципі свободи людини.

🔗 Питання для опрацювання:

1. Класифікація особистих немайнових прав і визначення головних видів особистих немайнових прав.
2. Інші способи пізнання і з'ясування суті поняття особистих немайнових прав (системно-структурний підхід; функціональний підхід; історичний підхід).
3. Людина як носій системної якості особистих немайнових прав.
4. Первісні і похідні потреби особи, як передумови виникнення конкретних особистих немайнових прав.
5. Загальна характеристика особистих немайнових прав фізичних осіб у ЦК України.

📖 Основні поняття: особисті немайнові права; особисті немайнові правовідносини; система особистих немайнових прав, класифікація особистих немайнових прав.

🔗 Питання для самоконтролю:

1. Назвіть основні проблеми класифікації особистих немайнових прав у цивілістичній науці.
2. Що є об'єктами особистих немайнових прав?
3. Що таке особисте немайнове благо?
4. З яких елементів складається система особистих немайнових прав в Україні?

5. Які критерії класифікації особистих немайнових прав можете назвати?

📖 Рекомендована література:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року з наступними змінами і доповненнями (глава 20 (ст. 269-280), глава 21 (ст. 281-293), глава 22 (ст. 294-315)).
2. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України: у 2 т. / [за ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В.В. Луця]. — [5-е вид., перероб. і допов.]. — К. : Юрінком Інтер, 2013. — Т.1. — С. 434-524
3. Цивільне право України. Загальна частина: підручник/ за ред. О.В.Дзери, Н.С.Кузнецової, Р.А.Майданика. — 3-тє вид. — К.: Юрінком Інтер, 2010. — С. 586-626
4. Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 р. (ратифіков. 17.07.1997 р.) // [Електронний ресурс]. — [Режим доступу]: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004
5. Порядок розгляду заяв про зміну імені (прізвища, власного імені, по батькові) фізичної особи, затверджений постановою РВЄ діл 11/07/2007 h/ # 915 || <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/915-2007-%D0%BF>
6. Карнаух Т. П. Структура системи особистих немайнових прав юридичних осіб / Т. П. Карнаух // Університетські наукові записки. - 2011. - № 2. - С. 151-155.
7. Пунда О. О. Питання класифікації особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини / О. О. Пунда // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. - 2014. - Вип. 28(1). - С. 147-152.
8. Гора М.А. Класифікація особистих немайнових прав фізичних осіб // Порівняльно-аналітичне право. — 2014. — №7. — С. 78-81.
9. Цивільне право України : [підруч.] / [Губарєв С. В., Лов'як О. О., Мироненко В. П. та ін.]. — К., 2015. — 236 с.
10. Качуровський В. Класифікація особистих немайнових прав інтелектуальної власності // National Law Journal: Theore and Practice. — 2017. — №6. — С. 80-85.

Тема 4. Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи

📖 **Методичні рекомендації:** При вивченні теми важливо пам'ятати, що охорона та захист особистих немайнових прав здійснюється як на національному, так і на міжнародному рівнях, а у книзі другій ЦК України знаходять деталізацію основні права та свободи людини і громадянина, що закріплені у главі 2 Конституції України. Вивчення теми слід розпочати з аналізу положень Конституції України про особисті немайнові права, звернути увагу на міжнародні документи, які закладають основи особистих немайнових прав та положення ст. 270 ЦК України, якими передбачається невичерпний перелік особистих немайнових прав. Окремими спеціальними нормативними актами конкретизується зміст зазначених прав, а також може розширюватись їх обсяг. Для їх вивчення слід ознайомитися з Основами законодавства України про охорону здоров'я, законами України «Про донорство крові та її компонентів», «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини». При вивченні питання класифікації особистих немайнових прав необхідно звернути увагу на те, що окрім законодавчої класифікації існують класифікації, які пропонуються вченими цивілістами.

📖 **Питання для опрацювання:**

1. Зміст права на життя.
2. Право на усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю.
3. Характеристика основних складових права фізичної особи на охорону здоров'я.
4. Найважливіші та найактуальніші проблеми, пов'язані з правами на життя та здоров'я.
5. Право на вибір опікуна та піклувальника. Право на патронатне піклування.

✍ Основні поняття: честь, гідність; захист особистих немайнових прав; право на життя; евтаназія; псевдонім.

❖ Питання для самоконтролю:

1. Назвіть характерні ознаки особистих немайнових прав.
2. Які підстави виникнення особистих немайнових прав?
3. Що складає зміст особистого немайнового права?
4. Який цивільно-правовий зміст має право на життя?
5. Які відомості складають зміст таємниці про стан здоров'я ?
6. З яких елементів складається право на здоров'я ?
7. Які особливості здійснення права на безпечне для життя та здоров'я довкілля?
8. У чому полягає зміст права на особисте життя та його таємницю?

📖 Рекомендована література:

1. Про донорство крові та її компонентів: Закон України від 23.06.1995 р. // <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/239/95-%D0%B2%D1%80>
2. Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ: Закон України від 12.12.91 р. № 1972-XI в редакції Закону від 23.12.2010 р. № 2861-IV // <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1972-12>
3. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині: Закон України від 16.07.1999 р. // <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1007-14>
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року з наступними змінами і доповненнями // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>
5. Про науково-технічну інформацію: Закон України від 23 червня 1993 р. з наступними змінами і доповненнями // <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>
6. Про екстрену медичну допомогу: Закон України від 05.07.2012 р. № 5081-VI <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5081-17>
7. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року з наступними змінами і доповненнями. // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
8. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 року в редакції Закону від 21.09.99 з наступними змінами і доповненнями // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>
9. Порядок розгляду заяв про зміну імені (прізвища, власного імені, по батькові) фізичної особи, затверджений постановою РВЄ діл 11/07/2007 h/ # 915 || <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/915-2007-%D0%BF>
10. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від 27.02. 2009 р. // http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09
11. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: : постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 11.03.1995 р. // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>
12. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року з наступними змінами і доповненнями (глава 20 (ст. 269-280), глава 21 (ст. 281-293), глава 22 (ст. 294-315).
13. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України: у 2 т. / [за ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В.В. Луця]. — [5-е вид., перероб. і допов.]. — К. : Юрінком Інтер, 2013. — Т.1. — С. 434-524
14. Цивільне право України. Загальна частина: підручник/ за ред. О.В.Дзери, Н.С.Кузнецової, Р.А.Майданика. — 3-тє вид. — К.: Юрінком Інтер, 2010. — С. 586-626
15. Бобрик В.І. Особисте життя як об'єкт цивільно-правової охорони: Монографія / НДІ приватного права і підприємництва АПрНУ / В.І. Бобрик. — Київ-Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. — 208 с.

16. Стефанчук Р.О. Цивільно-правові засади закріплення, здійснення та охорони права на життя як особистого немайнового права фізичних осіб // *Методологія приватного права: 36 наук. праць (за матеріалами наук.-теорет. Конф., м. Київ, 30 травня 2003р.)* / Редкол.: О.Д. Крупчан (голова) та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 480 с.

17. Стефанчук Р.О. Право на життя як особисте немайнове право фізичної особи // *Юридична Україна*. – 2004. – №7. – С.44 –49

18. Пунда О.О. Право на фізичну недоторканність у системі особистих немайнових прав фізичної особи // *Вісник Верховного Суду України*. – 2004. – №7 (47). – С.38 – 40

19. Пунда О.О. Система немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи, у законодавстві України // *Підприємництво, господарство і право*. – 2003. – №9. – С.14 – 17

20. Красицька Л. Визначення походження дитини при застосуванні форм репродуктивної медицини за законодавством України // *Підприємництво, господарство і право*. — 2004. — № 7. — С. 31-33

21. Пунда О. О.Поняття особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини / О. О.Пунда // *Актуальні проблеми держави і права*. - 2014. - Вип. 74. - С. 197-204.

22. Пунда О.О. Питання класифікації особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. – 2014. – Вип. 28 Т. 1. – С. 147-152.

23. Сокурєнко О.А. Щодо проблеми визначення змісту особистих немайнових прав // *Прикарпатський юридичний вісник*. – 2015. – №3 (9). – С. 65-69.

24. Мікуліна М.М. Особисті немайнові права особи в умовах особливого періоду // *Науковий вісник Херсонського національного університету*. – 2017. – Вип. 2, Т. 1. – С. 84-87.

Тема 5. Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи

 Методичні рекомендації: Розглядаючи зміст права на ім'я, зміну імені, слід враховувати норми Сімейного кодексу України (ст. 35, 45, 53, 113, 231). Порядок розгляду заяв про зміну імені (прізвища, власного імені, по батькові) фізичної особи, затверджений постановою КМУ від 11.07.2007 р. № 915. При розгляді питання «захист честі, гідності та ділової репутації» необхідно керуватися ст. 28 Конституції України та ст. 297, 299 ЦК України, спеціальним законодавством про інформацію. Слід враховувати й положення постанов Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 р. № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи», «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 11.03.1995 р. № 4. Слід звернути увагу, що спеціальним способом захисту права на честь, гідність та ділову репутацію є спростування недостовірної інформації та право на відповідь. Важливо пам'ятати значення «презумпції добропорядності» (ч. 3 ст. 277 ЦК України) для розподілу між позивачем та відповідачем у справах про захист честі, гідності та ділової репутації обов'язків по доказуванню. Юридичній особі належить право на ділову репутацію, але не на честь чи гідність.

Питання для опрацювання:

1. Право на зміну імені. Право на використання імені.
2. Право на особисте життя та його таємницю.
3. Право на особисті папери. Розпорядження особистими паперами. Право на ознайомлення з особистими паперами, які передані до фонду бібліотек або архівів.
4. Охорона інтересів особи, яка зображена на фотографіях та у творах образотворчого мистецтва.
5. Право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості.

☑ Основні поняття: право на ім'я; право на свободу; право на особисту недоторканість; право на інформацію; право на недоторканість житла.

❖ Питання для самоконтролю:

1. В яких випадках допускається зміна імені?
2. Якими способами здійснюється право на індивідуальність?
3. Що таке інформація?
4. Які види інформації можете назвати?
5. Чим відрізняються поняття честі, гідності і ділової репутації?
6. У чому полягає право на свободу пересування?

📖 Рекомендована література:

1. Про науково-технічну інформацію: Закон України від 23 червня 1993 р. з наступними змінами і доповненнями // <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>
2. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року з наступними змінами і доповненнями. // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
3. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 року в редакції Закону від 21.09.99 з наступними змінами і доповненнями // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>
4. Порядок розгляду заяв про зміну імені (прізвища, власного імені, по батькові) фізичної особи, затверджений постановою РВЄ діл 11/07/2007 h/ # 915 // <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/915-2007-%D0%BF>
5. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від 27.02. 2009 р. // http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09
6. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: : постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 11.03.1995 р. // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>
7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року з наступними змінами і доповненнями (глава 20 (ст. 269-280), глава 21 (ст. 281-293), глава 22 (ст. 294-315)).
8. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України: у 2 т. / [за ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В.В. Луця]. — [5-е вид., перероб. і допов.]. — К. : Юрінком Інтер, 2013. — Т.1. — С. 434-524
9. Цивільне право України. Загальна частина: підручник/ за ред. О.В.Дзери, Н.С.Кузнецової, Р.А.Майданика. — 3-тє вид. — К.: Юрінком Інтер, 2010. — С. 586-626
10. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24 лютого 1994 року з наступними змінами і доповненнями // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4004-12>
11. Про основні вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.97 р. в редакції Закону № 1602 від 22.07.2014 р. // <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80>
12. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI // <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
13. Чорнооченко С. І. Особисті немайнові права, які забезпечують соціальне існування фізичної особи в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / С.І. Чорнооченко. -Харків. - 2000. — 20 с.
14. Цивільне право України : [підруч.] / [Губарев С. В., Лов'як О. О., Мироненко В. П. та ін.]. — К., 2015. — 236 с.
15. Гора М.А. Класифікація особистих немайнових прав фізичних осіб // Порівняльно-аналітичне право. — 2014. — №7. — С. 78-81.
16. Сокурєнко О.А. Щодо проблеми визначення змісту особистих немайнових прав // Прикарпатський юридичний вісник. — 2015. — №3 (9). — С. 65-69.

Тема 6. Захист особистих немайнових прав

 Методичні рекомендації Гарантією нормального здійснення фізичними особами особистих немайнових прав є їх належний цивільно-правовий захист (ст. 276 ЦК). Право на захист особистих немайнових прав — це регламентоване правове регулювання на випадок оспорення, невизнання чи порушення особистого немайнового права. Змістом права на захист особистих немайнових прав є такі повноваження: вимагати непорушення цих прав; вимагати припинення всіх діянь, які порушують ці права; вимагати відновлення вказаних особистих немайнових прав у разі їх порушення. Для захисту особистих немайнових прав можна застосовувати загальні способи захисту прав (Глава 3 ЦК), а також інші (спеціальні) способи — відповідно до змісту цих прав, способу їх порушення та наслідків, що спричинено цим порушенням.

Питання для опрацювання:

1. Поняття захисту особистих немайнових прав фізичних осіб.
2. Міжнародно-правові і національні організації захисту особистих немайнових прав.
3. Законодавство європейських країн про захист особистих немайнових прав.
4. Процесуальні гарантії захисту особистих немайнових прав.

 Основні поняття: *способи захисту особистих немайнових прав, право на відповідь; спростування недостовірної інформації, відшкодування моральної шкоди.*

Питання для самоконтролю:

1. Які дії слід вважати поширенням відомостей? Чи в усіх випадках поширення негативної інформації про особу є правопорушенням?
2. Яке правове значення має відмінність між твердженнями про факти та оцінювальними висловлюваннями?
3. Хто виступає позивачами та відповідачами у справах про спростування недостовірної інформації?
4. Якими повинні бути способи спростування недостовірної інформації?
5. Що таке моральна шкода?

Рекомендована література:

11. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року з наступними змінами і доповненнями (глава 20 (ст. 269-280), глава 21 (ст. 281-293), глава 22 (ст. 294-315)).
12. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України: у 2 т. / [за ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В.В. Луця]. — [5-е вид., перероб. і допов.]. — К. : Юрінком Інтер, 2013. — Т.1. — С. 434-524
13. Цивільне право України. Загальна частина: підручник/ за ред. О.В.Дзери, Н.С.Кузнецової, Р.А.Майданика. — 3-тє вид. — К.: Юрінком Інтер, 2010. — С. 586-626
14. Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 р. (ратифіков. 17.07.1997 р.) // [Електронний ресурс]. — [Режим доступу]: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004
15. Порядок розгляду заяв про зміну імені (прізвища, власного імені, по батькові) фізичної особи, затверджений постановою РВЕ діл 11/07/2007 h/ # 915 // <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/915-2007-%D0%BF>
16. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від 27.02. 2009 р. // http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09

17. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: : постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 11.03.1995 р. // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>
18. Про захист прав споживачів: Закон України від 15 грудня 1993 року в редакції Закону від 01.12.2005 р. з наступними змінами і доповненнями // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>
19. Буркацький Л.К. Захист цивільного права та інтересу: Методика складання документів, коментарі, позовні та інші заяви: Навч.посібник / Л.К. Буркацький. – К.: Юрінком Інтер, 2005.– 400 с.
20. Посикалюк О. О. Захист особистих немайнових прав фізичної особи Європейським судом з прав людини / О. О. Посикалюк // Університетські наукові записки. - 2008. - № 3. - С. 124-128.
21. Доценко О. М. Спростування недостовірної інформації як спосіб захисту права фізичної особи на особисте життя / О. М. Доценко // Право і суспільство. - 2013. - № 6.2. - С. 59-63.
22. Лежух Т.І. Специфіка доказування у справах про захисту честі, гідності та ділової репутації / Т.І. Лежух // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 2-3.– С.140-144 [Електронний ресурс]. – [Режим доступу] : http://www.pap.in.ua/3-2_2013/3/Lezhukh%20T.I..pdf
23. Коробцова Н. В. Цивільно-правові способи захисту особистих прав [Електронний ресурс] / Н. В. Коробцова // Теорія і практика правознавства : електр. наук. фах. вид. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – 2013. – Вип. 2. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/2.2013/7.pdf.
24. Науменко К. С. Поняття та види форм цивільно-правового захисту особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її соціальне буття / К. С. Науменко // Форум права. - 2014. - № 2. - С. 296–300.
25. Маріц Д. Практичні проблеми захисту честі і гідності фізичної особи у всесвітній мережі інтернет // National Law Journal: Theory and Practice. – 2016. – №6. – С. 57-61.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Нормативно-правові акти

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=438-04>.
2. Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 року // Вісник Верховного Суду України. - 1997. - №3.
3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року // Відомості Верховної Ради. - 2002. - № 21 – 22. – Ст. 135.
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 року № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи».
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII [Електрон. ресурс] // Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>
6. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16.11.1992 р. № 2782-XII [Електрон. ресурс] // Там же. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>

Література:

7. Буркацький Л. К. Захист цивільного права та інтересу: Методика складання документів, коментарі, позовні та інші заяви: Навч. посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 400 с.
8. Давидова Н. О. Цивільно-правова охорона особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її природне існування: Автореф. дис... канд. юр. наук: 12.00.03. – Київ, 2005. – 18 с.
9. Коробцова Н. В. Цивільно-правова охорона таємниць особистого життя людини: наук. вид. / Н. В. Коробцова. – Х.: ХДЕУ, 2004. – 119 с.
10. Кохановська О. В. Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві: моногр. / О. В. Кохановська. – К.: Вид.-полігр. центр “Київ. ун-т”, 2006. – 463 с.
11. Красицька Л. В. Цивільно-правове регулювання особистих немайнових прав громадян. Монографія. – Донецьк: ДІВС МВС України, 2002. – 164 с.
12. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. - 5-е вид., перероб. і доп. / За відповід. ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – Т. I. – 956 с.
13. Права человека: Учебник для вузов/ Васильева Т.А., Карташкин В.А., Колесова Н.С. и др.. // отв. Ред. Е.А. Лукашева. – М.: изд-во НОРМА, 2001.
14. Ромовская З. В. Личные неимущественные права граждан СССР (понятие, виды, классификация, содержание, гражданско-правовая защита). Диссертация ...канд. юрид. наук. - К., 1968. – 277 с.
15. Стефанчук Р. О. Загальнотеоретичні проблеми поняття та системи особистих немайнових прав фізичних осіб у цивільному праві України: монографія / Академія правових наук України; НДІ приватного права і підприємництва. Подільська лабораторія з проблем адаптації цивільного законодавства України до законодавства Європейського Союзу. – Хмельницький: Видавництво Хмельницького ун-ту управління та права, 2006. – 170 с.

16. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): моногр. / Р. О. Стефанчук; відп. ред. Я. М. Шевченко. – К.: КНТ, 2007. – 626 с.
17. Стефанчук Р. О. Принципи та гарантії здійснення особистих немайнових прав фізичних осіб / Р. О. Стефанчук // Юридична Україна. – 2007. – № 3. – С. 48–57.
18. Стефанчук Р. О. Проблеми у застосуванні спеціальних способів захисту особистих немайнових прав фізичних осіб / Р. О. Стефанчук // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 7. – С. 36–42.
19. Федюк Л. В. Система особистих немайнових прав у цивільному праві. Монографія. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2007. – 148 с.
20. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України [Текст] / [за заг. ред. д.ю.н. Е. О. Харитонова]. – [4-е вид., доп. і перер.] – Х. : Одісей, 2008. – 1200 с.
21. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. – 3-тє вид., переробл. і допов. / За ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – Т. 1. – 832 с.
22. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2-х т. – 5-тє вид., переробл. і допов. / за ред. О.В.Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – Т. II. – 1120 с.
23. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2-х т. – 5-тє вид., переробл. і допов. / за ред. О.В.Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – Т. I. – 832 с.
24. Ромовська З. Українське цивільне право. Право власності / З Ромовська. – Київ: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 246с.
25. Цивільне право України. Загальна частина: підручник. – 3-тє вид., переробл. і допов. / за ред. О. В. Дзери, В. В. Васильєвої, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 976 с.
26. ., 2015. – 236 с.
27. Гора М.А. Класифікація особистих немайнових прав фізичних осіб // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – №7. – С. 78-81.
28. Сокурєнко О.А. Щодо проблеми визначення змісту особистих немайнових прав // Прикарпатський юридичний вісник. – 2015. – №3 (9). – С. 65-69.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. <http://zakon.rada.gov.ua> – законодавство України: офіційний сайт Верховної Ради України
2. <http://www.president.gov.ua/> – офіційний сайт Президента України.
3. <http://www.kmu.gov.ua/control/> – офіційний сайт Кабінету Міністрів України.
4. <http://zakon.nau.ua/> – нормативно-правова база НАУ–онлайн.
5. <http://www.rada.gov.ua/> – Верховна Рада України.
6. <http://minregion.gov.ua/> – офіційний сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України
7. <http://pidruchniki.ws/pravo/> – бібліотека українських підручників.